

ČECHY A EVROPA V 19. STOLETÍ

Jaroslava Pešková

Byla-li položena otázka Čech a Evropy dnes, je nesporné, že byla chtě-nechtě evokována současným „návratem Čech do Evropy“.

Zde je nezbytné položit si otázku smyslu a významu pojmů „Evropa“, „Čechy“ - a jejich pohybu, a konečně významu aspektu „patřit do Evropy“, „vstupovat do Evropy“, „vracet se do Evropy“. Je to nutné proto, že Čechy nepochybně geograficky do Evropy patřily, nebyly z ní vymazány a nemají se kam vracet. Je však zřejmé, že mohly na své „místo“ - ve smyslu „Ort und Stelle“ - v Evropě resignovat.

Jestliže proti *evropanství* postavily Čechy princip Východ - Západ, socialistická Evropa - buržoasní Evropa a pokusily se identifikovat se s tímto rozparem, je otázka návratu smysluplná. Tento „návrat“, který má své parametry, může napomoci i sebeidentifikaci Čech v Evropě.

Ptáme-li se po významu nějaké myšlenky, máme na mysli objektivní jednotu smyslu. „*Identita míněného v různých způsobech mínění náleží k základním nezbytnostem významové dimenze...*“, a dále musíme předpokládat možnost přecházet od předmětného mínění v podobě pouhého významu k jeho vyplnění názorem v různých možných formách a zejména k vyplnění *originálním názorem*, totiž názorem věci samé, na kterou *pouhý* význam míří (v našem případě Čechy, Evropa) pouze prázdným způsobem. Tým význam, totéž „lekton“ stojí na jedné straně proti reálné rozmanitosti subjektivních *aktů mínění*, na druhé straně naše celá předmětná zkušenost musí mít možnost stahovat se v pouhé významové řady - víme o čem je řeč - a zároveň musíme mít možnost přesvědčit se o krytí významu s objektivitou (srovnej J. Patočka, Husserlův pojem názoru a prafenomen jazyka, *Slovo a slovesnost* XXIX, 1968).

Jak je to v konkrétním případě Čechy - Evropa?

Zdá se mi, že jsme v průběhu jednání poněkud posunuli původní téma „Čechy a Evropa“ v téma *česká národní identita* ve vztahu k *německému živlu* v Čechách i mimo Čechy, k *sobě*, identita Němců v Čechách ve smyslu domova, ve vztahu k *německému živlu* mimo Čechy, identita židů k Čechám, k *non-židovskému obyvatelstvu* vůbec, k *německému živlu* atd.

Tento posun nebyl náhodný. Aby bylo možno posoudit vztah Čech a Evropy v 19. století, bylo, jak se reálně ukázalo, nezbytné: 1/ prožít ztrátu vlastního evropanství (teprve dnes se fenomen evropanství nabízí k nahlédnutí), 2/ bylo třeba položit si otázku, co jsou Čechy 1800-1900 a co je Evropa 1800-1900?

V duchu úvodní fenomenologické úvahy mění se v průběhu století jak význam obou fenoménů jako objektivní jednota smyslu, tak originální předmětnost, na kterou význam míří. Čechy v úvahách české pospolitosti na počátku období jsou převážně *Böhmen*, přičemž úvahy postupně směřují k rozlišování böhmisch - tschechisch. Evropa není bytostným tématem. Vztahy regionu k širším horizontům jsou tematizovány jinak: např. vztahem k Římu a k Vídni, který reálně ovlivňoval život pospolitosti i jednotlivců, kteří se pohybovali na určité společenské úrovni, přesahující hranici Čech.

V polovině 19. století se tematika mění. Ivan Vojtěch naznačil, že problém identity stál v té době před všemi evropskými národy v různé míře a v různé artikulaci.

Čechy stojí nyní před problémem nalézt národní identitu v mnohonárodnostním státě. Za předpokladu původní české státnosti feudálního typu byl problém identity otázkou aktu volby (I. Vojtěch, E. Rádl).

Problém aktu volby je vždy problémem rozhodování se z možností. *Jak lze vymezit naše možnosti v polovině 19. století?*

a/ Němci měli za hranicemi Čech (Böhmen) Německo a Rakousko jako „Evropu“. Češi měli Prahu nejen jako kus domova, ale i jako dějiště evropských dějin.

b/ Úsilí o národní identitu se rozvíjelo v Čechách především cestou rozhraničení (Abgrenzung) Čechů jako domácích a Němců, jejichž vlastní centrum je za hranicemi. Kriteriem se stával čím dále tím výrazněji jazyk. Emancipace Němců se uskutečňovala cestou kontaktů se zahraničím. Emancipace Čechů probíhala stejně, ale identita s domovem a pospolitostí (i jazyková) nebyla úplnou samozřejmostí. Jazyková nesamozřejmost byla dána především nedostatečnou rozvinutostí odborného a filozofického jazyka, což znamenalo nerovnovážený stav ve srovnání s německy mluvícím obyvatelstvem. (Je třeba poznamenat, že tedy nedostatečně rozvinutý byl právě důležitý identifikační znak pospolitosti jako celku.)

Emancipace českého národního společenství znamenala zároveň nezbytnou emancipaci občanskou. I zde bylo mnoho podstatných rozdílů. Základním rysem emancipačního úsilí Němců byla německá filozofie, kterou bychom mohli charakterizovat jako filozofii, usilující o identifikaci lidské důstojnosti (srovnej Kantův kategorický imperativ). Vstup Evropy do Čech se realizoval prostřednictvím ohlasu revoluce a restaurace a tematika člověka a jeho důstojnosti se v Čechách prosadila nejenom autenticky, ale i způsobem, který je možno vyjádřit otázkou našich filozofujících literátů a filozofů: „je-li nám filozofie a také samostatné vědy vůbec zapotřebí, nepostačí-li nám zdravý rozum český“. Znamená to jakousi pokleslou tematizaci specificky české povahy. Lze říci, že právě „zdravý rozum“ byl základním kapitálem, jímž jsme v polovině 19. století vstupovali do Evropy.

Jiným identifikačním motivem bylo odvolání se Čechů na mohutné a zdánlivě samozřejmé slovanské zázemí. Čech - Slovan, to bylo hledisko sebeidentifikace ve vztahu k samostatnému zázemí proti Němcům, zázemí, které mělo Čechům nahradit Německo a Rakousko jako

zázemí německého živlu v Čechách. Ukázalo se však, že snaha opřít se při hledání identity moderního národa (volbou Čech-Slovan) o Rusko, je nemožné s ohledem na nerovnováhu pokud jde o stav emancipačního úsilí v Rusku.

Evropanství v polovině 19. století se jeví jako požadavek či okolnost „býti práv“ evropských hnutí, a to jak v realitě tak v reflexi. Stručně řečeno, šlo o to proniknout prostřednictvím překladů evropské literatury a zprostředkováním výtvarného umění a filozofie za hranice Rakouska. Evropanství jako vykročení z dimenzí rakouského společenství znamenalo v podstatě vykročit z „habsburského domu“ do Evropy. Sebeidentifikace národa se pak realizovala jako úsilí o jazykovou svébytnost i v náročných oblastech umění, vědy a filozofie, sebe identifikace Čechů jako Evropanů znamenala emancipaci společenskou. Problém sebeidentifikace Čech jako země evropské se stal důležitým tématem v letech devadesátých, jak to naznačil dr. Med ve svém referátu o Dykovi.

Závěr

Co tedy konstituuje evropanství v 19. století?

1/ *Konstituce Evropy na základě emancipace národů. Emancipace národů ve vztahu k Evropě (rozšíření obzoru).*

2/ Evropská identita mohla vzniknout jedině na půdě identity občanské společnosti.

Identita českého evropanství

Na prvním místě zahrnuje vztah k sobě a znamená jednotu se sebou samým. To se děje

1/ vztahem k rodině, místu, k Čechům, k národu.

2/ cestou vědomí identity, která spoluutváří identitu samu. 3/ dovršením úsilí o identitu je sebeidentifikace vůči jiným (vůči Němcům, Rusům, ostatním národům).

Ziráta a obnova identity po 2. světové válce

Návrat Čechů do Evropy není jen návratem ztraceného syna „s vypucovanými botama“ na parkety otcovského domu (ač ani to není nepodstatné). Návrat do Evropy je umožněn také návratem Evropy k vlastní identitě, kterou za 2. světové války ztratila a kterou půl století hledá. Také Evropa jako celek prožila nesmírně obtížně onu éru „boje za novou Evropu“, éru pozůstatků těchto bojů po 2. světové válce na evropském teritoriu. Česká cesta, dá-li se to tak nazvat, z Evropy do Asie a zpět, patří do tohoto aktu volby a je jistým protrpěním se k vlastní české i evropské identitě.